

EGYED ÁKOS

AZ 1848-AS FORRADALOM KEZDETEI KOLOZSVÁRT

Március 21-e ugyanazt jelentette Kolozsvárott, mint március 15-e Pesten, ezért joggal nevezték egyes kortársak e napot Erdély március tizenötödikének.

A magyar történelem nem ismer olyan eseményt, mint az 1848-as forradalom: napok alatt elterjedt az egész országban és Erdélyben, s programját a társadalom – kevés kivétellel – azonnal elfogadta. Hatása pedig 158 év után sem szűnt meg; nem véletlen, hogy az 1956-os forradalom számos negyvennyolcas eszme jegyében indult, s most is gyakran vetjük össze a két forradalom programját. 1848 egyszerre volt rendszerváltó, nemzeti és társadalmi forradalom. Az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharc a hosszú történelmi idő mérlegén is azért minősül az egyik legnagyobb – a honalapításhoz mérhető – eseménynek, mert hozzá kapcsolódik a modern magyar nemzet megszületése.

Az 1848-as forradalmak Európa-szerte közös indíttatásból születtek: elavult, meghaladott régi rendszereket kellett leváltani, de a konkrét feladatok minden országban mások voltak, ezért joggal beszélnek sajátosságokról az egyes forradalmak történetében. A magyar forradalom békésen indult, máshol véres események vezették be, de a magyar forradalom véres szabadságharccá alakult át, mialatt Európa „újra csendes” lett a letiport forradalmak után.

Erdély is sajátos utat járt be a forradalomban: három nemzeti mozgalom bontott zászlót majdnem egyszerre, hogy aztán egymás ellen forduljanak, helyet adva az ellenforradalom restaurációs törekvéseinek.

A magyar forradalom tavaszi békés nyitányát aligha értékelhetjük helyesen, ha nem vesszük tekintetbe a forradalom előtti reformkort, amely kiérlelte s meg is határozta a feudalizmus, a rendi világ meghaladásának s a polgári rendszer megvalósításának alapvető feltételeit. Az 1848 előtti évtizedek reformmozgalma Erdélyre is kiterjedt, s elsősorban a magyarság törekvéseiben nyilvánult meg: Széchenyi és Kossuth eszméi hosszás viták során nyertek befogadást.

Erdély közvéleménye 1848 februárjától fokozott érdeklődéssel fordult Európa s különösen Franciaország felé, de csak a Bécsben kitört forradalom s főként a pesti március 15-i események hírének megérkezése után indította el sajátos mozgalmait.

Az előzményekhez tartozik az is, hogy március 19-én, amikor Erdély még mit sem tudott a március 15-i pesti forradalomról, Kolozsvárt összeült az erdélyi magyar liberális ellenzék majdnem teljes vezérkara, hogy állást foglaljon a pozsonyi országgyűlés március 3-i feliratával kapcsolatban. Nem tartjuk feleslegesnek idézni Jósika Leónak papjához, a közismert íróhoz s ellenzéki politikushoz írt leveléből a következő sorokat: „Az itteni nagyszerű események folyó hó 19-dikén kezdődtek. Egy gyűlés volt Bethlen Pálnál az ellenzék részéről, a pecsovicsook [konzervatív aulikusok] nem voltak jelen. Egy levelet írtunk gr. Battyány [!] Lajosnak címezve a magyarhoni ellenzékhez, melyben megírtuk, hogy legfőbb óhajtásunk az *Unió* [kiemelés az eredetiben] és hogy az ország külön gyűlésén azt sürgessék.” De alighogy útnak indították a levelet és egy a nádorhoz címzett külön nyilatkozatot vivő futárt, megérkezett a pesti forradalom híre, s ez új helyzetet teremtett. Kolozsvár nem késlekedett, s bekapcsolódott az országos forradalmi hullámba.

A kivételes jelentőségű hírek megérkezésének pillanatáról a márciusi ifjak egyik legtevékenyebb képviselője, kiváló újságíró s az események megbízható krónikása, Kőváry László ezeket írta: „Megjött a hír, mikép 13-án Bécsben forradalom ütött ki, a nép fegyverre kelt, vér folyt, a győzelem a népé [...]. Jött a hír, hogy Pozsonyban mart[ius] 14-én a rendek nagyszerű ülést tartának [...] s hogy estve, fáklyás zene alkalmával, Kossuth gr. Batthyány Lajost mint Magyarhon leendő minister-elnökét mutatta be. [...] Megjött, mikép Pesten forradalom volt, a nép Stancsics Mihályt, ki irományaiért börtönben ült, kiszabadítá; hogy Landerer nyomdáját hatalmába kerítvén, Petőfi »Talpra magyar«-ját s egy falragaszt nyomtatott, melyben szabad sajtó, felelős ministerium, népképviselet, jogegyenlőség, nemzetőrség, közteherviselés mellett kívánja az úrbér megszüntetését, nemzeti bankot, a katonaság esküjét az alkotmányra, a politikai foglyok szabadon bocsáttatását, végre uniót Erdéllyel.” A hírek hatására a kolozsvári ifjúság tüntetni készült, a politikusok pedig ismét tanácskozni kezdtek, hogy újragondolják előző napi feliratuk eszméit.

A március 20-i kolozsvári gyűlést joggal nevezhetjük történelmi jelentőségű eseménynek az erdélyi forradalom szempontjából. Id. Bethlen János, a nemzeti liberális mozgalom és párt vezetője, Erdély „Deák Ference” nagy alapossággal szervezte meg a gyűlést. Az ellenzék képviselői mellett meghívta a „polgári osztálybeli egyének” kiemelkedő személyiségeit, sőt a konzervatív párt vezetőit is, köztük Jósika Lajost, a párt elnökét, Doboka vármegye főispánját, Jósika Samu erdélyi kancellár testvérét. A nagy taktikus hírében álló Bethlen a lehető legszélesebb társadalmi-politikai bázisra kívánta helyezni az erdélyi magyar mozgalom célkitűzéseit. Először történt meg, hogy a két irányzat és párt a megegyezés szándékával, együttesen ülésezett. Az értekezlet közös nyilatkozatot fogadott el,

melyben felkérték a vármegyéket, hogy a küszöbön álló közgyűléseken tárgyalják meg és fogadják el a következő programot:

1. A két haza egyesülésének előmozdítása érdekében a közgyűlések szólítsák fel Magyarország központi megyéjét, Pest megyét, hogy az „Unió létesítésén munkálkodjék”, továbbá Magyarország fogadja el „azon baráti kezet, amelyet néki Erdély a közelebbi országgyűlésen nyújtott”.

2. A megyék sietessék az erdélyi országgyűlés minél előbbi összehívását, amelynek feladata lesz a közteherviselés, a törvény előtti egyenlőség, az úrbéri viszonyok végleges megszüntetésének törvénybe iktatása, valamint a székelység sérelmeinek orvoslása.

3. Egyesítsenek minden erőt, pártszínezet nélkül, hogy „a testvérhon példájára” Erdélyben is fennmaradjon a csend és rend, mert csak így remélhető a békes átalakulás, amely „*mindnyájunknak szívében fekszik*”.

A Jósika Lajos és id. Bethlen János által aláírt határozatot körirat formájában szétküldték a városoknak és vármegyéknek, amelyek változtatás nélkül vagy kisebb módosításokkal el is fogadták azt. A „kolozsvári program” hatását a történetírás nem vagy alig vette figyelembe, pedig döntő jelentősége volt az erdélyi magyarság mozgósításában.

A március 20-i tanácskozás felszólítást küldött Kolozsvár főbírójához, hogy a következő napra hívja össze a város közgyűlését.

Erdély március tizenötödikéje

■ Március 21-én azonban sokkal több és fontosabb esemény történt, mint a városi tanács ülése: ez a nap ugyanazt jelentette Kolozsvárott, mint március 15-e Pesten, ezért joggal nevezték egyes kortársak e napot Erdély március tizenötödikéjének. Az ifjúság és a nép már korán reggel ellepte a főteret, s izgalommal várta a tanácskozás eredményeit. Kolozsvár ifjúsága: a három kollégium nagyobb diákjai, tanoncok, mesterlegények tüntettek s mindenhol jelen voltak; élükön a költő Gyulai Pál, Szilágyi Sándor, a későbbi nagy történetíró, valamint Kőváry László állt, aki mintaképeként a pesti radikális ifjakat tartotta. Falragaszok hirdették az uniót, a sajtószabadságot; hirtelen felbukkantak a nemzeti szimbólumok: zászlók lobogtak, háromszínű kokárdákat tűztek magukra a tüntetők, s a *Szózatot* énekelték, Petőfi *Nemzeti dalát* szavalták. A fiatal kora ellenére már tekintélyes tanár Brassai Sámuel boldognak látta a „jelent újjáteremtő korszak gyermekeit”, mert megérhették a magyar nemzet „újjászülető napjait”. És itt a nemzeti megújulásra, a reformkorszakban annyit hangoztatott haladásra esett a hangsúly; ezt kell látnunk a ceremóniális események hátterében is.

A március 21-i városi közgyűlést megnyitó főbíró felkérte Méhes Sámuel tanácsost, a nemzeti liberális mozgalom lapjának, az *Erdélyi Híradónak* a főszerkesztőjét, a Református Kollégium tanárát, hogy értékelje a kialakult helyzetet, s terjesszen elő javaslatokat a teendőkre. Méhes beszéde az előző nap elfogadott program alapján mutatta fel a tennivalókat, de új szempontokat is hangsúlyozott. Véleményünk szerint Méhes Sámuel a korábbi társadalmi-történelmi rendszer polgárivá alakításának elméletét fejtette ki a nemzeti mozgalom vezetőinek nézeteivel teljes összhangban. Az ő nevükben és megbízatásuk alapján szólt: „Alig egy hónapja, hogy a Seine partján forradalom ütött ki, s lángjaival már íme, csaknem egész Európát elborította; fényes trón hamuba dőlt, s más, szintoly fényes és hatalmas trónok meg lőnek rendítve; alkotmányok születtek; alkot-

mányok és igazgatásformák változtak, nyertek egészen új alakot, s mindez nem béke, hanem vérontás útján.”

Érdekesek a hangsúlyok: a „trónok meg lőnek rendítve”, a változások „nem béke, hanem vérontás” útján következtek be. Kolozsvár (s ezen természetesen Erdély, főként az erdélyi magyarság értendő Méhesék koncepciója szerint) nem követheti a fenti példát: az „Európát megrázkódtatott viharok dacára” a császári-királyi családnak hűséges hívei „kívánunk továbbra is maradni”. De a tanácskozók – teszi hozzá az óvatosan s mégis határozottan fogalmazott feltételt – az alkotmányos monarchiát tartják egyedüli „boldogító” államformának. A „békés, alkotmányos úton” lezajló változások érdekében a magyarság hajlandó hozzájárulni mindenhez, „mi üdvös célra vezet”.

Az átalakulások békés, alkotmányos kerete – hangsúlyozta Méhes – csak az erdélyi országgyűlés lehet. Ezért Kolozsvár közgyűlése indítványozta, hogy a Gubernium eszközölje ki annak összehívását. Az országgyűlés „ránk nézve halaszthatatlan életkérdéssé vált teendője” a két magyar haza egyesülésének megvalósítása. Erre azért van szükség, mert Magyarország szembetűnő előrelépéseket tesz az alkotmányos haladás terén, s hovatovább virágzó fejlődésben reménykedhet, Erdély viszont magára hagyva képtelen valódi alkotmányos életre vergődni. Erdély nem várhatja ölbe tett kézzel, míg „a sors felettünk” intézkedik, mikor valószínűleg az osztrák örökös tartományok is alkotmányt kapnak. Az „unió biztosítani, erősíteni fogja nemzetiségünket, biztosítani, erősíteni alkotmányos létünket és a trónt”. Az országgyűlésnek az uniót össze kell kapcsolnia a törvény előtti egyenlőség és a közteherviselés törvénybe iktatásával, valamint a sajtóügy rendezésével, amíg a teljes sajtószabadság megvalósul.

A tanácskozáson elhangzott javaslatokból kiformált határozatot Pataky József tanácsos ismertette a városháza előtt összegyűlt „roppant néptömeggel”, amely hatalmas éljenzéssel azt elfogadottnak nyilvánította. Ezt követően a feliratot a főbíró által vezetett küldöttség, nagy néptömegtől kísérve, átadta Teleki fő kormányzónak. A fő kormányzó megígérte, hogy egyes kérdésekben a kormányszék saját hatáskörében intézkedni fog, a város kérését pedig felterjeszti az uralkodóhoz.

A nap történetéhez hozzátartozik az esti fáklyásmenet és tüntetés, amellyel az ifjúság id. Bethlen Jánost, Méhes Sámuel és Teleki József fő kormányzót tisztelte meg. Március 21-e értékelését Kőváry László végezte el: „Ily magatartással üdvözlé Kolozsvár a szabadság, egyenlőség, testvériség első reggelét. Senki ellen semmi demonstráció. Csupán a fáklyák süllyedtek alá, mikor a menet a conservatív vezérek háza előtt vonult el.” Az események után tizenkét évvel kiadott *Erdély története 1848–49-ben* című könyvében március 21-e eseményeivel kapcsolatban a fentiek mellett még szükségesnek látta megjegyezni: „Azonban a királyt, Magyarország nádorát [a nép] még folyvást éltette; boldog hiedelem volt.” De ezt az akkori eufóriás hangulatban senki sem tudhatta, hiszen Bécs olyan engedményeket tett a magyar szabadság javára, amelyeket kevesen remélhettek.

A korábbi liberális ellenzék vezetői tehát Kolozsvárott kidolgozták és először egy pártszerű értekezleten, majd a városi közgyűlésen, valamint a nagy népgyűlésen elfogadtatták az erdélyi magyar nemzeti törekvések programját, amely gyökeres, forradalmi átalakulásokat irányzott elő, de csak békés, alkotmányos úton kívánta azok megvalósítását.

Kolozsvár márciusának jelentős eseménye volt a nemzetőrség vagy – ahogyan városokon nevezték – a polgárőrség megalakulása. A nemzetőrség – mint közismert – először az amerikai függetlenségi háborúban jelent meg, s az 1789-es for-

radalom óta általános példaként szolgált az európai polgári forradalmak számára. A magyar forradalom 12 pontjában követelésként szerepelt a „nemzeti őrsereg” létesítése.

Kolozsvár sem késlekedett: már a március 21-i városi közgyűlés elhatározta a „közcsend, élet- és vagyonbátorság [biztonság] fenntartása [...] tekintetéből nemzeti polgári őrsereg” felállítását, s már választmány is alakult annak megszervezésére. A bizottmány rövidesen kidolgozta a nemzeti őrsereg szabályzatát, amelyet aztán az erdélyi magyar nemzetőrsek példának fogadtak el. Főparancsnokká a Kolozsvárt nagyon népszerű gr. Mikes Kelelent, majd helyette gr. Mikes Jánost választották meg. A kolozsvári polgárőrségről még csak annyit, hogy a belső rend fenntartásában igen jó szolgálatot tett.

A szabad sajtó születése Kolozsvárt

■ Közismert, hogy 1848. március 15-én Pesten cenzúra nélkül nyomtatták ki Landerer és Heckenast nyomdájában Petőfi *Nemzeti dalát* s a nevezetes 12 pontot. Ezzel megszületett a magyar forradalom egyik nagy eredménye: a sajtószabadság. Kolozsvár viszont nem büszkélkedhet a pestihez fogható gyors sikerrel: a „Kolozsvár város közönsége”, voltaképpen a városi tanács nevében 1848. március 21-én megfogalmazott s a főkormányzókhoz (Gubernium) eljuttatott felirat egyelőre csak azt kérte, hogy „a hírlapi sajtónak szabadabb mozgalom engedtesék”. A teljes sajtószabadság kimondása a közelebből összehívandó erdélyi országgyűlésnek lesz a feladata – olvassuk az említett hivatalos beadványban.

Az erdélyi országgyűlés összeülése azonban sokáig késett (május 29-ig), a sajtónak viszont Európa forrongásáról s a magyar forradalomról tömérdek közölnivalója volt, érthető, hogy igyekezett lerázni magáról az előzetes cenzúra nyűgét. Igaz, Teleki József főkormányzó a cenzorokat arra utasította, hogy legyenek engedékenyebbek, mint korábban, de a cenzúra teljes eltörlését nem volt hajlandó engedélyezni. A már korábban indult kolozsvári sajtótermékek: a nemzeti liberális nézetű *Erdélyi Híradó*, a népszerű *Vasárnapi Újság*, valamint a konzervatív *Múlt és Jelen* (rövid idő múltán csak *Jelen*) szerkesztői valószínűleg könnyebben belenyugodtak a cenzúra megszüntetésének fokozatos megvalósításába, mint a márciusi napokban szerveződő radikális tömörülés, amely cenzúramentes lap kiadására készült.

Ennek a törekvésnek a kolozsvári márciusi ifjak egyik legtevékenyebb vezére, Kőváry László állt az élén, s ő indított küzdelmet a lapkiadás engedélyének megszerzéséért.

1848. április elején Kőváry László „felelős szerkesztő” s Tilts János „kiadó” az erdélyi Guberniumhoz fordult egy politikai lap engedélyezése ügyében, de rövidesen arról értesültek, hogy a kérést (akárcsak a forradalom kitörése előtti időkben) felterjesztették Bécsbe a kancelláriához. Ezt a választ azonban nem lehetett egyszerűen tudomásul venni, ezért Kőváry és Tilts kiáltványt nyomtattak ki, amelyben ismertették az esetet, a közvéleménytől várva segítséget a lap minél korábbi megjelenítése érdekében. Nyomást akartak gyakorolni Teleki kormányzóra, aki viszont minden körülmények között ragaszkodott a törvényes eljárás-hoz és a bevett formákhoz. A „Polgártársaim”-hoz című kiáltványban Kőváryék így indokolták a lap szükségességét: „Vér fog ömleni e hazában, ha az európai eseményektől felingerült kedélyeket nem biztosítjuk afelől, hogy a szegény nép bizonyosan nyer, a nemes pedig csak feleslegét veszti. S mi teheti azt, ha nem a

mindennapi sajtó... Patakkal kell ömleni most a tentának, hogy egyéb ne ömöljön.” Kérik, hogy akik tehetik, fizessenek elő a május 9-én megjelenő *Ellenőr* című lapjukra, amelyet „cenzori önkénytől” mentesen akarnak szerkeszteni.

Mivel a nyomtatvány dátuma 1848. április 14., valószínű, hogy ekkor jelent meg az első cenzúra nélküli nyomtatvány 1848-ban Kolozsvárt.

Hogy valóban így volt, azt a kiadó Tilts János válasza bizonyítja: Grois Gusztáv szerint Tilts „oda nyilatkozott, miként azon programot egyik vizsgáló sem vizsgálta meg, nyomtatta pedig a bérlete alatt levő nyomdájában”.

Az *Ellenőr* első száma végül is a tervezettnél korábban jelent meg, éspedig az első száma május 2-án, kedden, négy oldalon, kis formátumban. Kőváry sietett kijelenteni: „az első lapot veszik önök, mely engedményét nem koldulta.”

Országgyűlés Kolozsvárt

■ Az átalakulások, reformok legitimitásának biztosítása érdekében Erdély politikusai, elsősorban Wesselényi Miklós, id. Bethlen János sürgetőleg kérték az erdélyi országgyűlés összehívását. Mivel Bécs nem válaszolt a kérésre, gr. Teleki József kormányzó önhatalmúlag összehívta az országgyűlést május 30-ra Kolozsvárra. Az országgyűlés július 18-ig ülésezett, de a törvényeket május 31. – június 18. között már elfogadta. Az országgyűlés elnökeve Puchner tábornokot nevezte ki a király. A vármegyei nemességet, a székely és szász székeket 86 küldött képviselte, a királyi meghívottak lajstromán 220-an szerepeltek, a románokat 5 küldött képviselte. Az utolsó erdélyi rendi országgyűlés meghatározó kérdését az Unió képezte. Miután május 30-án sikerült megnyerni a szász és román követek támogatást, egyhangúlag fogadta el az országgyűlés az uniótörvényt, amelyet az uralkodó június 10-én szentesített. Az uniótörvény után az országgyűlés törvényt alkotott a jobbágyfelszabadításról, a törvény előtti egyenlőségről, a valóságos egyenlőségéről, a közös teherviselésről.

Az uniótörvényben az országgyűlés kimondotta: „az egyenlőség a hazának minden lakosaira nézve, nemzet-, nyelv- és valláskülönbség nélkül, örök és változhatlan elvül elismertetik, és az ezzel ellenkező törvények ezennel eltöröltetteknek nyilváníthatnak”. A sokszázados múltú erdélyi rendiség ezzel feloszlatta önmagát, s elfogadta az európai polgári rendszereknek az egyén szabadságjogairól kinyilvánított elvét.

Az úrbéri törvény egyben a feudalizmus, a jobbágyrendszer eltörlését is jelentette. A jobbágyok 1848. június 18-án szabad polgárok és az eddigi hűbéres földek tulajdonosai lettek. Az erdélyi jobbágyfelszabadító törvény Európa legjobb hasonló törvényei közé tartozott.

A kolozsvári országgyűlés törvényei megteremtették a polgári átalakulás feltételeit.

Mit várt Kolozsvár a magyar kormánytól és országgyűléstől 1848-ban?

■ Erdély magyarsága sokat várt az uniótól, s Kolozsvár is. Ugyanakkor szerette volna, hogy fővárosi szerepének elvesztése ne okozzon megtorpanást fejlődésében. Ezért kérte új intézmények létesítését a kormánytól és a pesti népképviselői országgyűléstől. Bár az 1848. július 5-én megnyílt országgyűlésben ott voltak követői, a város vezetői mégis jónak látták, hogy külön „bizottmány” járjon

közbe az illetékes fórumoknál. A 11 tagú testület elnökévé Pataki József főjegyzőt választották meg.

Az unióbizottsághoz beterjesztett és a kormányhoz továbbított kérvénynek Kolozsvárra küldött szövegét a városi tanács 1848. augusztus 28-i közgyűlése tárgyalta. A városi jegyzőkönyv szerint Kolozsvár a következőket kérte:

1. létesüljön egy főtörvényszék, „hol a perek végképpen elhatározottassanak”;
2. tartományi főbiztosság;
3. egy „fiók” hadikormány a szükséges személyzettel;
4. a volt kincstárnak egy részlegét, nevezetesen a sóhivatalt helyezték ide;
5. legyen váltótörvényszék;
6. létesüljön egyetem;
7. az erdélyi vasút Kolozsváron menjen át;
8. alakuljon „árvai főszámvevő hivatal”, vagyis árvaszék.

A közgyűlés a fentieket Grois Gusztáv főbíró előterjesztésében jóváhagyólag tudomásul vette.

A kérvény további sorsáról is a városi jegyzőkönyv tudósít. Eszerint a pesti küldöttség megszerkesztette a képviselőházhoz benyújtandó kérvényt is. Ennek eredeti szövege a pesti népképviseleti országgyűlés irománycsüvegében található: a „Kolozsvár városa közönsége” nevében készült beadvány nem tartalmazza tételesen az előbb felsorolt 8 pont mindenikét; a változtatásokat valószínűleg a különböző fórumokkal (unióbizottság, minisztérium) való egyeztetés okozta. A „Tisztelt Képviselőház!” számára készült kérvény a „Kolozsvárott felállítandó eldöntő főtörvényszék” létesítését, valamint azt sürgette, hogy a „vasúti fővonal” Kolozsváron menjen át, s a „pálya építése Kolozsvárott kezdessék s onnan folytattassék Erdélyen keresztül Kelet felé”. A többi pontokat viszont elfogadta: az erdélyi pénzügyi, honvédelmi, közigazgatási intézmények székhelye Kolozsvár legyen.

A képviselőház végül is a kolozsvári beadványt együtt tárgyalta más erdélyi kérdésekkel, s törvényt alkotott a kolozsvári „főtörvényszék” létesítéséről, a váltótörvényszék megalakításáról s a „Kolozsváron keresztül keletnek vezetendő vaspálya iránt”.

1848 tavaszán és nyarán Kolozsvár történetének fontos napjait élte, vezérszerepe volt Erdély forradalmi programjának megalkotásában s a forradalom elindításában. Kolozsvár Erdély átalakulásának békés, alkotmányos formáját helyezte előtérbe. Ezt a célt szolgálta a Kolozsvárt megtartott utolsó rendi országgyűlés törvényalkotása is. Hogy 1848 őszén a konfrontáció vette át a békés forradalom helyét, az nagyrészt a Habsburg-hatalom vezetésében bekövetkezett ellenforradalmi jellegű fordulatnak volt a következménye.

(2006)